

MÜƏLLİMİN ÖZÜNÜTƏHSİLİ

Xədicə Cəfərova
Azərbaycan Dillər
Universitetinin doktorantı,
Avropa Azərbaycan Cəmiyyəti nəzdindəki
Azərbaycan Müəllim İnkişafı Mərkəzinin təlimçi müəllimi
khadija_jafarova@mail.ru

Müəllimin özünütəhsili fasiləsiz təhsilin həlledici həlqəsi olub üç mərhələdən ibarətdir:

1) özünün tədris praktikasını təhlil edib, çatışmazlıqları görmək və güclü tərəfləri müəyyən etmək, 2) güclü tərəfləri daha da inkişaf etdirmək, çatışmazlıqların səbəbi araşdırmaq və həlli yollarını axtarmaq, 3) şagirdlərin təlim nəticələrini yüksəltmək, dərslərin daha maraqlı və səmərəli keçməsi üçün qabaqcıl təcrübədən yararlanmaq və özünün metodlarını yaratmaq. Özünütəhsil qeyri-formal təhsil növü olduğundan, qeyd etdiyim bu mərhələlər şərti xarakter daşıyır və real proses zamanı əks istiqamətdə gedə, sadalanan bütün komponentlər iştirak etməyə bilər.

Bununla belə, müəllim özünütəhsil yoluna hansı məqsədlə qədəm qoyursa-qoysun, son nəticədə qazanan onun şagirdləri, müəllim yoldaşları, çalışdığı müəssisə və bütövlükdə cəmiyyət olur. Özünütəhsil yolu bilavasitə özünütəhlildən ayrılmaz olub müəllimdən bir sıra bilik, bacarıq və vərdiş tələb edir. Azərbaycan reallığından çıxış etsək, peşəkar inkişaf yolundakı birinci addım müəllimin dünyanın aparıcı dillərindən birini akademik səviyyədə bilməsidir ki, bunun vasitəsilə müəllim onu maraqlandıran istənilən sahədə ən son yenilikləri öyrənə, effektiv təlim metodları və yanaşmalarla tanış olub onları öz sinif otağında ehtiyaca və şəraitə uyğun olaraq sınaqdan keçirə bilər. Dil bilgisi müəllimə yalnız həmin dildə mövcud olan ədəbiyyatı oxumağa deyil, həm də bu dildə mövcud olan bir çox tədqiqat nəticələri ilə, youtube, teachertube, teachers.tv, open2study.com, edx.org, coursera.com, futurelearn.com, universarium.org və digər saytlarda olan sayısız-hesabsız video və onlayn kurslara da çıxışı təmin edəcəkdir.

Xarici dil biliyi olmayan, yaxud da yeni bir dili öyrənməyə vaxtı olmayan müəllimlər üçün ən gözəl vasitə iş yoldaşları ilə sıx əməkdaşlıq yaratmaq və dərslərin qarşılıqlı müşahidə və müzakirəsini təşkil etmək, türk dilində olan ədəbiyyatdan yararlanmaq və ən nəhayət özünün tədqiqatına başlamaqdır. Beynəlxalq təcrübə də təsdiq edir ki, məktəblərdə ən az istifadə olunan resurs birinci növbədə müəllimlərin özləri, digəri isə şagirdlərdir. Niyə müəllimlər, çünki çox zaman eyni məktəbdə çalışan həmkarlarının ən yaxşı təcrübəsindən sonadək bixəbər qalıb vaxtlarını müəllimlər otağında şagirdlərindən giley-güzar etməklə keçirirlər. Niyə şagirdlər, çünki biz hələ də sinifdəki şagirdlərimizin hər birini onları təlimin həm subyektinə, həm də obyektinə çevirməklə dərslərimizi qura bilmirik. Lakin əgər müəllimdə hələ şagird olarkən autodidaktik bacarıqlar formalaşmışsa, özünütəhsil bir növ tələbata çevrilir və bu cür müəllim tədris praktikasındakı çatışmazlıqları müəyyən edib məqsədyönlü (problemi aradan qaldırmaq, təlim nəticələrini qaldırmaq və s.) və planlı şəkildə (necə, nə zaman, hansı metod, nə qədər müddət, hansı mənbələr və s.), əhəmiyyətini və faydasını anlayaraq, eyni zamanda müəllim yoldaşları ilə əməkdaşlıq şəraitində mütəmadi olaraq peşəkarlığını və özünə inamını artırır, qabaqcıl fikirləri sınaqdan keçirir və yeni bilgilərə sahiblənir.

Gündən-günə dəyişən və inkişaf edən dövrdə artıq hamıya bəllidir ki, müəllimə verilən pedaqoji təhsil onun peşə fəaliyyətinin 21-ci əsr standartlarına cavab verməsinə kifayət etmir və ümumiyyətlə, özünütəhsil müasir müəllimə qoyulan tələblərdən biri hesab olunur. Yeri gəlmişkən, fasiləsiz pedaqoji təhsil və müəllim hazırlığının məzmununu müəyyən edən ilkin prinsip şəxsiyyətyönlülükdür ki, bu Azərbaycan Respublikasının fasiləsiz pedaqoji təhsil və müəllim hazırlığının konsepsiya və strategiyasının təsdiq edilməsi haqqında aşağıdakı şəkildə öz əksini tapmışdır: “Şəxsiyyətyönlülük prinsipi: fasiləsiz pedaqoji təhsilin məqsədi müəllimin peşə fəaliyyətinin subyekt kimi inkişaf etdirilməsidir, ona görə də pedaqoji təhsilin əsas məzmunu özünütəhsilin üsul və vasitələrinə malik olmaqdan və öz peşəkarlığını inkişaf etdirməkdən ibarətdir; bu prinsipə uyğun olaraq pedaqoji təhsil standartlarına pedaqoji fəaliyyətin layihələndirilməsi, həyata keçirilməsi və özünütəhlil üçün qabiliyyətlər toplusu kimi baxıla bilər” [1]. Özünütəhsil məsələsi “Müəllimlərin etik davranış qaydaları”nın da tərkib

hissələrindən biridir. Belə ki, Azərbaycan Respublikasının təhsil naziri Mikayıl Cabbarovun 16 may 2014-cü il təsdiq etdiyi sözügedən sənədin 3.4-cü bəndində deyilir: “Müəllim əlavə təhsil və özünütəhsil yolu ilə ixtisasını, elmi-pedaqoji və peşəkarlıq səviyyəsini daim artırır, təhsilin nəticə və göstəriciləri üzrə araşdırma və təhlillər aparır, keyfiyyətin yüksəldilməsi və nailiyyətlərin əldə edilməsi üçün təkliflərlə çıxış edir” [2].

İndi burada bir məsələ ortaya çıxır ki, o da özünütəhsilin bu qədər əhəmiyyət daşdığı və bütün müəllimlərdən gözlənilməli halda, niyə heç də hamının bu vasitəyə əl atmaması, yaxud da istənilən nəticəni verməməsidir. Bunun ən asan çıxış yolu müəllimləri hələ peşə təhsili alarkən özünütəhsilin metodologiyası ilə tanış etmək və praktik məşğələlər vasitəsilə onların bu bacarıqlara yiyələnməsini təmin etmək olardı. Məsələni bu aspektdən təhlil edəndə özünütəhsilə iki cür yanaşmanın olduğu ortaya çıxır: formal və qeyri-formal (terminlər Samaras və Friz tərəfindən təklif edilmişdir) [3]. Əgər formal özünütəhsil sisteməlik xarakter daşıyıb ardıcıl və planlı şəkildə, hətta tədqiqat aparılmaqla keçirilirsə, qeyri-formal özünütəhsil əsasən müəllimin ehtiyacları ilə bağlı olub şəxsi təcrübəsinə söykənir.

Anastasia Samaras uzun illər ərzində müəllimin özünütəhsili məsələsini araşdırmış, bu sahədə dəyərli kitablar yazmışdır. Onun “Müəllim təşəbbüsü ilə aparılan tədqiqat” kitabının beşinci fəslə tamamilə özünütəhsil metodlarına həsr olunmuşdur. Sözügedən kitabda özünütəhsilin bir çox metodlarının olamsız xüsusi vurğulanır və onlardan altısının üzərində dayanılır [4, 89]:

- 1) İnkişaf portfoliosu (Samaras və Freese, 2006)
- 2) Şəxsi tarix (Samaras, Hicks və Garvey Berger, 2004)
- 3) Canlı təhsil nəzəriyyəsi (Whitehead, 1989)
- 4) Müştərək özünütəhsil (Samaras və Freeseç 2006)
- 5) Təsviri incəsənət əsaslı özünütəhsil (Weber və Mitchell, 2004)
- 6) Yaddaş əsaslı özünütəhsil (Weber və Mitchell, 1999)

İnkişaf portfoliosu müəllimə imkan verir ki, müəyyən müddət ərzində məlumat toplayıb kataloqa salsın və həmin vaxt ərzində peşəkar inkişafını izləsin. Portfolio müxtəlif sahələrdən ibarətdir ki, bunu cədvəl şəklinə salıb tədqiqatın mövzusunun, görülən işini təsvirini, məqsədləri və istifadə olunan ədəbiyyatı əlavə etmək olar [4, 90].

Şəxsi tarix müəllimin şəxsi təcrübəsini, mənsubiyyətini, məxsus olduğu mədəniyyəti, tədris etdiyi fənnə özünün necə yiyələndiyi və s. kimi şəxsi məsələləri təhlil edib onlardan faydalanmasını ehtiva edir. Bura həmçinin, müəllim kimi necə insandır, qarşısına qoyduğu tədris məqsədlərini nə motivasiya edir, hansı çətinliklərlə rastlaşır, kimlərdən dəstək alır və sifə hansı dəyərləri gətirir kimi suallar da daxildir [4, 95].

Canlı təhsil nəzəriyyəsi müəllimin öz əqidə və tədris praktikasının, gəldiyi qənaətlərin düzgünlüyünü yoxlamasını, özünün nəzəriyyəsinə yaratmasından ibarətdir: mən nə üçün dərs zamanı belə deyirəm, nəyi daha yaxşı edə bilərəm, nəzərdə tutduqlarımı dərsdə necə həyata keçirə bilərəm, bu nə qədər uğurlu alınır və s [4, 98-99].

Müştərək özünütəhsil adından da göründüyü kimi, əməkdaşlıq formasında aparılır, lakin bu zaman layihədə iştirak edən hər bir müəllimin özünün rol və vəzifəsi olur [4, 99].

Təsviri incəsənət əsaslı özünütəhsil tədris praktikası haqda fikirlərin simvollarından istifadə etməklə, qurub-yaratmaq, yaxud dekonstruksiya etməklə, portret, ifa, fotoqrafiya, sənədli film, kollaj, qraffitlər, kiber qrafiklər, diaqramlar, rəsm, kino, metaforlar, şeir və s. formada ifadəsini bildirir [4, 99-100].

Yaddaş əsaslı özünütəhsil avtobioqrafik tədqiqat metodu olub, özünütənqid və refleksiya əsaslanır: şəxsiyyətimiz necə formalaşmış, biz nəyi xatırlayırıq, hazırki kimliyimizi şərtləndirən hadisələrini necə xatırlayırıq və s. Bu zaman əsas məqsəd keçmiş təcrübədən səmərəli istifadə edib gələcək hədəfləri müəyyənləşdirməkdir ki, bu zaman müxtəlif qrafik və kreativ vasitələrdən istifadə etmək olar [4, 100].

Özünütəhsilin formal təhsilə nisbətdə bir sıra üstünlükləri də vardır:

- istiqamət, mövzu, strategiya və s. seçimində sərbəstlik; bu da imkan verir ki, sinifdə mövcud olan təcili məsələlər (ehtiyaclar) öz həllini gecikmədən tapsın;
- sərbəst “qrafik”lə işləmək imkanı;

- insanın öz gəldiyi nəticə, gətirdiyi yenilik daha yaxşı yadda qalır və effektiv şəkildə icra olunur;
- kitab, material və s. seçimində sərbəstlik və s.

Özünü təhsillə bağlı bir önəmli məqamı da vurğulamaq lazımdır ki, o da müəllimlərin qazandıqları dəyərli təcrübənin iş yoldaşlarına ötürmələri və müəllim yoldaşlarını da bu işə həvəsləndirmələridir. Müəllimin özünü təhsili birbaşa tədris etdiyi siniflərlə bağlı olduğundan bu işdə şagirdlərin fikrini öyrənmək də şərtidir. Dərsin sonunda şagirdlərin fikrini şifahi, yaxud da yazılı şəkildə almaq, aşağıdakı tipli suallar vermək olar:

- Dərsdə ən çox nə xoşuna gəldi?
- Dərsin məqsədi sənə aydın idimi?
- Dərs zamanı səni darıxdıran nə oldu?

Özünü təhsil olmadan peşəkar müəllim olmaq mümkünsüzdür. Özünü eyni zamanda həm müəllim, həm də şagird rolunda hiss etmək müəllimə imkan verir ki, şagirdlərinin ehtiyaclarını daha yaxşı anlasın və buna uyğun effektiv dərslər qursun. Biz müəllimlər bütün peşə sahiblərinin ilkin müəllimiyik, bizim nümayiş etdirdiyimiz münasibət və davranış istər-istəməz örnək kimi qəbul edilir. Bu səbəbdən bizim daim öz üzərimizdə işləməyimiz, daha yaxşı insan və müəllim olmağa çalışmağımız həyati vacibdir.

MƏNBƏLƏR

1. Azərbaycan Respublikasının Fasiləsiz Pedaqoji Təhsil və Müəllim Hazırlığının Konsepsiya və Strategiyasının Təsdiq Edilməsi Haqqında Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabinetinin Qərarı
<http://edu.gov.az/upload/file/fasilesiz-pedaqoji-tehsi-%20konsepsiyasi.pdf> (yüklənmə tarixi, 31.03.2015)
2. Müəllimlərin etik davranış qaydaları
<http://edu.gov.az/upload/file/emre-elave/2014/600/muellimlerin-etik-davranis-qaydaları.pdf> (yüklənmə tarixi, 31.03.2015)
3. Samaras A. P. və Freese A.R., Self-study of teaching practices, Peter Lang, New York-2006
4. Samaras Anastasia P., Self-Study Teacher Research, Sage Publications, Washington-2011

Xədicə Cəfərova

Müəllimin özünü təhsili Xülasə

Özünü təhsil müasir müəllimə qoyulan tələblərdən biri olub fasiləsiz pedaqoji təhsilin mühüm hissəsini təşkil edir. Müəllim özünü təhsil yoluna hansı məqsədlə qədəm qoyursa-qoysun, son nəticədə qazanan onun şagirdləri, müəllim yoldaşları, çalışdığı müəssisə və bütövlükdə cəmiyyət olur. Özünü təhsilə iki cür yanaşma vardır: formal və qeyri-formal. Əgər formal özünü təhsil sisteməlik xarakter daşıyır ardıcıl və planlı şəkildə, hətta tədqiqat aparılmaqla keçirilirsə, qeyri-formal özünü təhsil müəllimin gündəlik ehtiyacları ilə bağlı olub şəxsi təcrübəsinə söykənir. Özünü təhsil müxtəlif metodlarla həyata keçirilir və müəllimlərin bu metodlarla peşə fəaliyyətinə başlamazdan əvvəl silahlandırılmaları mühüm əhəmiyyət daşıyır.

Açar sözlər: özünü təhsil, qeyri-formal təhsil, fasiləsiz təhsil, peşəkar inkişaf.

Hatice Cafarova

Öğretmenin kendini geliřtirmesi Özet

Öğretmenin kendini geliřtirmesi modern öğretime konulan gereklerden biri olup kesintisiz pedagojik eğitimin önemli bölümünü oluşturmaktadır. Öğretmen gelişim yoluna hangi amaçla kadem koyarsa-koyarsun, sonuçta kazanan onun öğrencileri, öğretmen arkadaşları, çalıştığı kurumlar ve genel olarak toplum olur. Öğretmenin kendini geliřtirmesine iki tür yaklaşım vardır: formal ve non-formal. Eğer formal kendi geliřtirme sisteməlik karakter taşıyıp seri ve planlı şekilde, hatta araştırma aparılmaqla edilirse, yaygın kendini geliřtirme esasen öğretmenin günlük ihtiyaçları ile ilgili olup kişisel deneyimine dayanıyor. Öğretmenin kendini geliřtirmesi çeşitli yöntemlerle yapılır ve öğretmenlerin bu metodlarla meslek faaliyetine başlamadan önce silahlandırılmaları mühim önem taşıyor.

Anahtar kelimeler: öğretmenin kendini geliřtirmesi, yaygın eğitim, sürekli eğitim, mesleki gelişim.

**Self-Study of Teaching Practices
Abstract**

Self-study is an essential part of continuous pedagogical education and therefore, is a skill required of modern teachers. Whatever the purpose of self-study is, its results have positive effect on his/her students, colleagues, educational education and society overall. There are two approaches to self-study: formal and informal. While self-study is systematic, planned and implemented consistently and can also involve a research, informal self-study stems from the immediate needs of the teacher and is based on reflection. Self-study is carried out using different methods and it is capital to introude them to the new teachers before they start their teaching practice.

Keywords: self-study, informal education, continuous education, professional development.

**Самообразование педагога
Резюме**

Одним из главных условий современного образования является непрерывное самообразование педагога. Независимо от цели, которую ставит перед собой учитель результат его самообразования положительно сказывается на учащихся, коллегам, учебном заведении и обществе в целом. Существует два подхода к самообразованию: формальное и неформальное. Если формальное самообразование носит систематический характер, осуществляется последовательно и согласно плану, а также может включать в себя исследовательскую работу, то неформальное самообразование исходит из повседневных требований, которые возникают в результате учебного процесса и решаются на основе личного опыта педагога.

Ключевые слова: самообразование, неформальное образование, непрерывное образование, профессиональное развитие.